

AD FONTES!

<https://doi.org/10.33608/0236-1477.2022.02.42-54>
УДК 821.161.2-32"1927"В.Стефаник:398.88(=161.2)

Святослав ПИЛИПЧУК, доктор філологічних наук, професор
Львівський національний університет ім. Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 29001
e-mail: pylypchuk.sviat@gmail.com
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7445-6233>

ФОЛЬКЛОРНА ПАРТИТУРА «ДАВНЬОЇ МЕЛОДІЇ» ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

У статті проаналізовано новелу В. Стефаника «Давня мелодія». Відзначено, що у цьому короткому творі у високомистецькій художній формі відтворено покутський сценарій колядування. Автор не тільки концептуально окреслив обрядову поведінку колядницької громади, а й інкрустував у твір уривки з окремих величальних колядок. У контексті фольклорно-етнографічного складника «Давньої мелодії» досліджено шлях Стефаникового наближення до пізнання духу Різдва. На підставі яскравих ілюстрацій з різдвяних пісень здійснено спробу з'ясувати, яким саме уснословесним контентом наснажувався письменник. Акцентовано на тому, що у новелі зображено своєрідний обряд ініціації, коли хлопчик-неофіт уперше запричастився архаїчною колядковою мелодією, увійшовши у храм національної тисячолітньої духовної традиції.

Ключові слова: спогад, новела, Різдво, колядка, колядницька громада, фольклорно-етнографічні інкрустації, фольклоризм.

Син Василя Стефаника, Юрій Гаморак, у передмові до львівського видання творів письменника 1942 р. виразно наголосив, що «майже четвертину його невеликої кількісно літературної спадщини» становлять «автобіографічні новели» [2, 9]. Зважаючи на цей факт, гадається, «малий наслідник Франка» (так Василь Стефаник назвав себе у новелі «Серце») міг при загальній характеристиці своєї художньої спадщини слово в слово повторити зізнання літературного наставника:

Цитування: Пилипчук С. Фольклорна партитура «Давньої мелодії» Василя Стефаника // Слово і Час. 2022. № 2 (722). С. 42—54.
<https://doi.org/10.33608/0236-1477.2022.02.42-54>

Про свої новели скажу тільки одно, що майже всі вони показують дійсних людей, котрих колись знав, дійсні факти, на котрі я дивився або про котрі чув від свідків, малюють крайобрази тих закутків нашого краю, котрі я, як то кажуть, переміряв власними ногами. В такім розуміню, всі вони — частки моєї автобіографії [9:49, 251—252].

З-поміж численних, наснажених духом автобіографізму новел В. Стефаника («Басараби» та ін.) особливе місце займає «Давня мелодія» (1927). У творі колоритно, в унікальному стефаниківському стилі передано яскравий спогад з дитинства. Першу незабутню зустріч із поважною колядницькою громадою, що кожна її деталь назавше закарбувалася на скрижалях пам'яті, глибоке враження, що справила на малого Василька давня коляда про славного лицаря, який надумався розлучитися зі своїм «коником вірненьким», з особливою теплотою передано у короткому, оповитому серпанком неповторної різдвяної атмосфери художньому образку. Ці ж незатерті пізнішими життєвими випробуваннями щирі дитячі переживання стали першоімпульсом до створення настроєвої новели-спомину, наскрізь перейнятої таїною різдвяної містерії, що твориться на тлі архаїчної колядкової мелодії. Очевидно, письменник зумисне зосередив увагу на дитячому сприйнятті яскравого зразка календарно-обрядової поезії, аби крізь призму своєрідних аспектів психологічної рецепції єдиного, однак промовистого твору із багатого колядкового репертуару показати обряд ініціації, посвячення, входження неофіта у храм фольклорного слова, у сакральний простір тисячолітньої традиції предків. Те, що для досвідченого колядника є звичним і зрозумілим, для Василька — нововідкрита таїна, яка вразила так сильно, так потужно розбурхала дитячу уяву, що назавжди залишилася незатертою яскравою світлиною з минулого у пам'яті майстра слова.

Мета пропонованого дослідження — показати, наскільки глибоко закорінена творчість В. Стефаника у благодатний ґрунт фольклорної традиції. На прикладі новели «Давня мелодія» засвідчено органічне перетоплення уснословесного матеріалу в художній свідомості письменника. Для досягнення поставленої мети докладно проаналізовано художню текстуру Стефаникового різдвяного спомину, здійснено спробу відчитати усі голоси у новелістичній партитурі «Давньої мелодії».

Ще в ранньому дитинстві запричастившись величним словом давньої колядки, В. Стефаник завжди в часі наближення Різдва відчував трепет очікування дива, прагнуч знову пережити хвилюючу мить щастя, коли через посередництво обрядової пісні в особливих умовах сакрального дійства поринав у світ героїчного минулого, де стояв на чолі безстрашної лицарської дружини, вигравав на найкращому конику («такого коня нема й в короля») і приймав найпишніші дарунки від покорених ворогів, які будь-що прагнули запопасти його богатирської ласки. Саме тому щороку намагався на Святвечір «зі світів» далеких повернутися додому і долучитися до родинного «торжества святого збору».

В. Стефаник по-особливому відчував дух Різдва. Тяжко переживав ті роки, коли через різні обставини не вдавалося вирватися на дороге йому Покуття, до рідного Русова, батьківського дому, любі матері на

Святий вечір. Святочна атмосфера родинного єднання, благословенна дзвінкою мелодією предковичної колядки, дарувала йому ті миті незабутнього щастя, які наснажували на цілий рік. Вабила його й архаїчність різдвяного обряду, в якому так тісно переплелися минуле і майбутнє, в якому шана до «одшедших» поколінь, що виявляється у «культі предків» (вони обов'язково прийдуть на святвечірню гостину), поєднується зі зазиранням у майбутнє, ворожінням на рік прийдешній, сподіванням на добрий урожай, приплід худоби, роїння бджіл та ін.:

Дай тобі, Боже, а в гумні стіжно,
А в гумні стіжно, на току мірно,
На току мірно, в гроді зільно,
В городі зільно, в пасіці рійно,
В пасіці рійно, а в дому збрійно [5, 186].

Гадається, В. Стефаник цілком би погодився зі Степаном Килимником, який, розмірковуючи про роль і значення Різдва, писав:

Українське Святе Різдво — це винятково багате, веселе, радісне й велике свято, що вирізняється від подібних свят інших народів своєю особливою обрядністю, багатством фольклору, взагалі оригінальністю етнографії, найглибшою захованістю в народніх масах нашої стародавньої передісторичної культури. Це свято є нашим документом глибокої доісторичної дійсності не лише вірувань, світогляду, але й наших культурних, політичних та економічних зв'язків і взаємин із всесвітом. У Різдвяних та новорічних звичаях не лише підіймається високо релігійне й загальнолюдське почуття, але тут глибоко виявлено і колективно-громадське та національне почуття солідарності, єдності; вияв найвищих чеснот — шанування людини, її пам'яті, ділити радість з іншою людиною; бажати їй те, що бажаєш собі; шанування праці; психіка тодішньої людини; її бажання, мрії, надії й т. п. [4, 9—10].

Саме тому в передчутті наближення Різдва В. Стефаник завжди прагнув повернутися додому, до «рідних мужиків», тих «твердих і моцних» сторожів традиції, які не випускають зі своєї хати духу Різдва. Зважаючи на це, в одному з передріздвяних епістолярних послань до друга і порадирика Вацлава Морачевського, якого в автобіографічній новелі «Серце» охарактеризував як «моя дорога у світ», з неприхованою втіхою, передчуттям миті щастя зазначав:

А на Святий вечір мужицький я буду у мужиків. Я хочу чути доконче, як «як зажурилися гори й долини, що не зродила жито-пшениця». Я скупаюся у Святий вечір, я хлопчиків маленьких буду зі снігу витягати, аби йшли до вікон і колядували: «Матір Божа сина мала, у купелю викупала та й думала та й гадала...». Я їду між людей на святий вечір [8:1:2, 183].

У цьому щемливому передсвятковому настроєвому листі-малюнку В. Стефаник на два голоси виводить мелодію і давньої світської колядки, адресованої дівчині на виданні, й пізнішої християнської, з низкою апокрифічних мотивів, серед яких — мотив вибору найвідповіднішого імені для новонародженого Сина Божого.

Цитуючи уривок народної колядки, письменник засвідчив добру обізнаність із колядковим репертуаром. І це не випадково. Особливе зами-

лування народними колядками він не раз підкріплював дослідницьким інтересом до цих творів календарно-обрядової архаїки. Біограф письменника Василь Костащук у знаній праці «Володар дум селянських», покликаючись на спогади Стефаникового молодшого друга та співмешканця за часів навчання у Коломийській гімназії Василя Равлюка, зазначає, що майбутній новеліст не тільки захоплювався різдвяними піснями, а й активно їх записував. В. Стефаник, як констатував автор згаданої праці, належав до таємного гуртка гімназистів, одним із завдань якого було «збирати і вивчати фольклорні матеріали».

На засіданнях, — продовжував В. Костащук, — часто обговорювались питання, як збирати народну творчість. Члени гуртка мали під час шкільних канікул записувати народні пісні, казки, перекази і вірування, а пізніше на сходах товаришів кожен повинен був прочитати відповідний реферат і ілюструвати його зібраним матеріалом. Одного разу, після зимових канікул, Стефаник мав короткий реферат про народні колядки, а... товариші проспівали їх [6, 25].

Повертаючись до Стефаникової передріздвяної епістоли до друга, зазначає, що у листі наведено початкову строфу із відомої колядки:

Зажурилися гори й долини,
Що не вродило жито, пшениця,
Лиш уродило зелене вино!
Зелене вино вгору ся вило,
Вгору ся вило, голубо цвіло,
Голубо цвіло, сильно вродило.
Сокотила ж го гречна дівчина,
Як сокотила, кужільку пряла,
Кужільку пряла, твердо заснула.
Ой прилетіла райська пташка,
Крильцями збила, її збудила.
— Стий-ко ти, пташко, крильцями не бий,
Крильцями не бий, винце не рушай,
Бо мені вина багато треба.
В мене є братчик на оженінню,
Так же й я сама заручена
За парубчика, за одинчика,
За молодого, за багацького [10:4, 116—117].

На Покутті ця колядка широко побутувала і була відома у багатьох варіантах. Один із них зафіксував Оскар Кольберг та презентував у першому томі свого збірника «Рокисіе. Образ etnograficznу». Ось цей варіант:

Зажурилася крутая гора.
Ой дай Боже!
Що не зродила шовкова трава.
Але зродило зелене вино.
Зелене вино вгору сі вило.
В гору сі вило, рясно зацвило.
Рясно зацвило, сильно зродило.
Стерегла його гречная панна.

Гречная панна, ой панна Анна.
Ой як стерегла та і заснула.
Ой прилетіли райські пташки
Та стали винце тай випивати.
Та й випивати, в крильця дзвонити.
В крильця дзвонити, панну збудити.
Гречную панну, а панну Анну.
«Ой гиля, гиля! Райські пташки,
Не випивайте зелене винце,
Бо мені вина бардзо потреба.
Маю братчика на оженічку.
Маю сестричку на виданічку.
Сама-м молода, гречная панна.
Гречная панна, ой панна Анна.
Ой панна Анна, вже-м заручена.
Вже-м заручена аж до Галича.
Аж до Галича за Русовича...» [11, 106].

Інша цитована колядка теж відома у багатьох варіантах. У ній розгорнуто низку мотивів, провідний з яких — чудесне повивання ново-народженого Ісуса Христа:

Ой на воді на Йордані
Там Пречиста ризи прала,
Своє дитя вповивала,
А в тоненькі пеліночки,
А в шовкові да й шнуручки,
Ой злинули два янголи,
То то собі дитя взяли,
Небеса ся розтворили,
Всі святі ся поклонили [3:4:2, 165].

Велика кількість записів цієї коляди із різних регіонів України привернула увагу Михайла Грушевського, який у другій книзі четвертого тому своєї «Історії української літератури» присвятив цілий підрозділ докладному аналізу різних сюжетних поворотів популярного твору [3:4:2, 134—178]. Іван Франко зараховував пісні такого типу до «книжних, церковних коляд». У відомій статті «Наші коляди» він окреслив комплекс чинників, які формують їх неповторний «шарм» і «забезпечують» активне побутування.

Тільки в немногих случаях, — зазначав дослідник, — де колядка наша черпала зміст прямо з оповідання євангельського, а форму з пісні народної і де надто правдиво релігійний настрої і глибоке чуття автора здужали перетопити ті далекі від себе елементи в одну органічну цілість, там тільки ми одержали пісні справді взірцеві, твори високої поетичної стійності, яких не повстидалась би жодна література на світі і котрі сміло можуть видержати порівняння з найкращим, що тільки є на полі християнської гімнології, твори, котрі справедливо і по заслuzі здобули собі серед народу так широку популярність і не стратять її доти, доки серед того народу тривати буде тепле чуття релігійне і прив'язання до своїх гарних та поетичних звичаїв і обрядів [9:28, 22].

Властиво, В. Стефаник якраз і згадав один із унікальних зразків, в якому органічно поєдналися усі окреслені чинники.

У листі до Ольги Гаморак (січень 1902 р.) письменник поміж іншим зазначив, що почав активно працювати над повістю «Листи до мами» («Я єї зачав і написав багато» [8:1:2, 362]). На жаль, рукопис не зберігся, однак залишилася картка із назвами творів, з яких планувалося сформулювати згадане ширше художнє полотно. За задумом автора, до його складу мали увійти новели «Голодники», «Косар», «Грбариха», «Сповідь», «Муж», «Венера», «Байстриук», «У вишневім саду», а також «Колядники». Зважаючи на назву останньої, маємо підстави думати, що у планованому творі письменник бажав докладніше представити різдвяну тему, зокрема традицію колядування. Здогадно, твір «Колядники» — перша спроба наближення до «Давньої мелодії». Цей творчий задум майстер новели реалізував лише через 25 років. Свіжими враженнями від коляди 1927 р. В. Стефаник поновив яскравий спогад дитинства і уклав вир емоцій від незабутнього співу колядників у партитуру «Давньої мелодії». Утім, шлях до цього твору був складним, звивистим, зі значними творчими перипетіями. До теми «колядників» письменник повернувся на межі 1926—1927 рр. Першою поновленою спробою «упіймати тему» і художньо викласти дитячий різдвяний спомин можна вважати автобіографічний нарис «Мої приятелі», що його на підставі чернетки, яка зберігається у Літературно-меморіальному музеї в Русові, вперше було презентовано у виданні: Стефаник В. Вибране. Ужгород: Карпати, 1979. Упорядники за змістом встановили, що рукопис створено орієнтовно у березні 1927 р. Завершальна частина цього нарису за своїм змістом є лаконічнішим, ще не виробленим варіантом «Давньої мелодії»:

На закінчення розповідь Вам про моє діточе минуле. Столи білі і понакривані, і білий хліб; я маю на печі чотири роки. Перед вікнами у снігу колядує братство. Я ще не знав тоді, що ті братства переходили до нас з Києва. Гримить коляда, як грім, моя мама успокоює мене і сестру мою Марію, що це прийшли браття, як вони гарно себе називали. А коляда говорила потужним голосом перед вікнами про лицаря, що сукав три свічки. При першій свічці личенько вмивав, при другій свічці суконки вбирив, при третій свічці коника сідлав. Ви, мої приятелі, не мали би мене за мене, що я хотів бути таким лицарем. Ногами бив-ем до печі, аж моя мама напімнула, що я не конче маю піч розвалити. Та браття повходили вже до хати. Позасідали за стіл. Віталися, цілуючи себе в руки. Моя мама здіймила з печі Марію і мусіла кожного брата цілувати в руку. Як вона це зробила, то мій тато взяв мене на руки, підоймив над калачами на столі і я цілував кожду грубу руку і за це діставав гроші в малесеньку долоню. Мій Боже, кільки я відтоді націлувався прекрасних білих рук, — та мої губи дотепер лиш один той поцілуй пам'ятають — тих грубих рук. Мене знов посадили на піч, я таки мав більше грошей, як Марія. Коляда гриміла, як грім (за ним гармати, як грім гриміли) і дивно, що я всі гроші розгубив з кулачка, а ті поцілунки ще дотепер чую на своїх губах [8:1:1, 30—31].

Невдовзі цьому заключному акорду з нарису «Мої приятелі» В. Стефаник подарував самостійне життя у жанрі автобіографічної новели. Її було суттєво доопрацьовано, надано художньої заокругленості, відповідної інтонаційної завершеності та опубліковано спершу у травневому ви-

пуску харківського журналу «Червоний шлях» за 1927 р., а пізніше — у серпневому випуску львівського «Світу». У наведеному розлогоді уривку зі згаданого нарису й у «Давній мелодії» помічаємо значну увагу автора до етнографічних деталей (згадка про «столи білі понакривані», «білі хліби», «калачі на столі», чіткий сценарій колядницького церемоніалу, послідовність обрядодій, рольовий розподіл: мати опікується донькою, батько — сином), що загалом не характерно для письменника, який завжди максимально лаконічно ословлював подібні теми. Відповідь на питання, чому так багато фольклорно-етнографічних інкрустацій (окрім опису святочної обстановки хати та відповідної поведінки усіх учасників дійства, автор зацітував два промовисті уривки із циклу колядок, адресованих парубкові) у зазвичай скупого на такі свідчення письменника, допоможе знайти підказка упорядників найновішого і найповнішого зібрання творів В. Стефаніка у трьох томах і чотирьох книгах, що побачило світ в Івано-Франківську 2020 р. У примітках до новели Роман Пихманець зауважив, що у відділі рукописів Літературно-меморіального музею Василя Стефаніка в Русові «зберігаються дві інші рукописні копії... цього твору... Одна зовсім не відрізняється від опублікованої, а друга більш рання — має деякі стилістичні відмінності... Цікава в ній первісна назва “Коляда (трохі етнографії зі споминів)”» [8:1:1, 527]. Отож саме первісний задум письменника («трохі етнографії») пояснює такий «інтенсив» фольклорно-етнографічного контенту в рамках коротеньких художніх полотен. Автор бажав у мемуарному руслі передати особливий шарм русівського Різдва з нюансуванням найхарактерніших деталей дійства, а якщо бути точним, то саме обряду колядування.

Ю. Гаморак вважав, що брак інформації про дитячі роки в автобіографічних писаннях В. Стефаніка можна надолужити відомостями з художніх творів, де автор ширими і виразними мазками малює картини свого дитячого світу. Розвиваючи висловлене спостереження, син письменника додав: «В його літературній спадщині пребагато споминів з того часу, сповитих чаром найчистішої поезії» [2, 10]. Новела «Давня мелодія» належить до тих чудових зразків, що наскрізь «сповиті чаром найчистішої поезії», саме народної, тієї правдивої, тисячолітнім духовним буттям українства потвердженої. Ю. Гаморак, підкреслюючи автобіографічну наснаженість цього твору, зазначає, що В. Стефанік

ще дитиною слухав простору різдвяну колядку про лицаря, що продає свого вірного коня. Кінь пригадує своєму панові про бої з половцями, турками і москалями, з яких лише його швидкі ноги врятували лицаря перед загином. «За мнов гармати, як грім гриміли», — жаліється кінь. Зворушений до глибини хлопець плаче на печі зі злоти на лицаря, що зневажив бойового товариша, і покладає собі ніколи не продати свого коня. «Але гармати, як грім, гримлять досі за мною», — кінчає письменник оповідання. І справді. У переживаннях з дитячих років — джерело найглибших і найчистіших тонів його поезії, і водночас джерело досмертної любови до свого роду і всього мужицького світу. Атмосфера тисячолітньої мужицької культури з давніми піснями, що з таким тяжким сумом пливуть із грудей, як скиби тяжкої покутської рілі з-під дерев'яних ще плугів, з прадавними колядками, де віддзеркалюється історія українського народу ще від Володимира Велико-

го, а передусім чистота і правдивість тої культури, що так різниться від повної безтрадиційности, мілкости, а подекуди й фальшу нової культури українського міщанина, це той невичерпний скарб, з яким пізніше мужицький світ вишле свого сина у місто на науку [2, 10—11].

У «Давній мелодії», цьому різдвяному спогаді з дитинства, новеліст не зрадив собі і вдався до характеристичного конденсованого письма, де кожне слово струмує енергетикою змісту і настрою. Через зображення коротенької сцени прийому колядницької ватаги у домі господаря автор зумів передати регіональні особливості покутської різдвяної обрядовості і водночас тонко вловити емоційно-психологічні вібрації дитячої душі у часі першопричастя традицією. Як уже було зазначено, В. Стефаник художньо проінтерпретував своєрідний обряд ініціації, коли дитина, член родини, стає повноцінним учасником ритуального дійства: для неї вперше співають спеціальну адресну величальну колядку. Через «давню мелодію» різдвяної календарно-обрядової пісні хлопчина поринає у незвичний, до певної міри ідеальний світ старовини, де він — справжній лицар, який завдяки коневі пів світу побачив і вийшов переможцем із розмаїтих випробувань у далеких землях половецьких, турецьких чи московських:

Ой, торгом-торгом, торговицею
Ой, ходит-ходить білий молодец,
Білий молодец чом Василенько.
Ой ходит, ходит коника водить,
Коника водит, з конем говорить:
— Ой коню, коню, я тебе продам,
Я тебе продам за сто золотих,
За сто золотих та й за червоних,
— Ой пане, пане, стань же ти собі,
Стань же ти собі, розгадай собі,
Розгадай собі, чи не жаль тобі!
Я тебе виніс, а з трьох побоїв.
Коли-м тя виніс а з німецького,
За нами стріли землю пороли.
Коли-м тя виніс а з турецького,
За нами стріли, як дробен дожджик.
Коли-м тя виніс а з татарського,
Блиснули мечі, як сонце в хмарі [5, 108].

Унікальний світ колядки із лицарсько-дружинним мотивом миттю заповонив дитячу уяву. Тому Василько зізнається:

Тих гармат я забоявся [очевидно, у Русові побутував дещо інший варіант колядки, де вірний коник згадує, що під час порятунку з одного «з побоїв» «за мнов гармати, як грім, гриміли». — *С. П.*] та засунувся назад на піч. Але з жалю за конем я розплакався... за мною на печі все гармати як грім гримлять, і я гину побачити того коня, бо то був кінь інший, як оці наші, що тягнуть плуг [8:1:1, 322—323].

Далі перемагає магістральний вітаїстичний настрій колядок, а відтак Василько «чув себе вже в сідлі і твердо постановив ніколи свого коня не продати» [8:1:1, 323].

Незважаючи на художню умовність, у «Давній мелодії» автор досить докладно і точно прописав сценарій обрядового колядування на рідному Покутті. Передусім у творі увиразнено особливий статус господаря хати, який є «братом», себто, відповідно до місцевої різдвяної термінології, одним із чільних членів церковної колядницької громади. Як правило, колядники величальними піснями звеселяли двір, перебуваючи під вікнами хати. Однак, за звичаєм, «браття» (тут варто зазначити, що сам В. Стефаник назвав новелу «Браття. Давня мелодія», але з невідомих причин у ювілейному львівському виданні 1933 р. було залишено лише підзаголовок «Давня мелодія», який за «традицією» повторювали в кожному наступному передруку твору) обов'язково заходили усередину на гостину, якщо обколядували господа одного із безпосередніх учасників колядницької громади. Під час святочного прийняття «братів» колядування не припинялося. Згідно з усталеною драматургією дійства, браття почергово (від найстаршого до найменшого) зверталися із величальною колядкою до кожного із членів родини, до кожного, «хто є в сьому дому». Письменник цю норму витримує, зазначаючи: «колядують мамі, колядують Марії», а вже потім просять дозволу й хлопцеві заколядувати (сестра Марія була старшою на два роки, тому й колядували їй першій). І знову «з дужих грудей» «гураганом» лине колядка парубкові:

Ой рано-рано пан Василь устав,
При першій свічці личенько вмивав,
При другій свічці суконки вбирив,
При третій свічці коника сіддав [8:1:1, 323].

Тут В. Стефаник зацітував уривок із популярної світської колядки «Рано в неділю кури запіли...». Зазначений твір відомий дослідник українського фольклору та обрядовості Олекса Воропай відніс до групи з провідним «казково-фантастичним мотивом» [1, 107]. Гадається, не випадково Василько саме після виконання цієї величальної різдвяної пісні (вочевидь зачарований її «казково-фантастичним» ореолом) «твердо постановив ніколи свого коня не продати» [8:1:1, 323]. Аби візуалізувати Василькову мандрівку духу в ідеальний пісенний простір колядки, де він перетворюється на «вірного товариша» «вірного коня», наведемо й решту тексту, який був зафіксований у третьому томі збірника Якова Головацького «Народные песни Галицкой и Угорской Руси»:

<...> А був же тото гречний молодець,
Гречний молодець, на ім'я пан...
Хвалився конем перед Королем:
«Нема в Короля такого коня:
Золота грива всю землю вкрила,
Срібні копита камень лупають,
Камень лупають, церков складають,
З трема верхами, з трема хрестами:
На першім хресті сонечко в весні,
На другім хресті місяць у креслі,
На третім хресті зоря із моря,

Зоря із моря, два, три престола.
На тих престолах Матка Христова
Книжку читає, Христа благає
За вітця, матку, за всю челядку,
За челядочку, за худобочку» [7, 546].

Те, наскільки точно і докладно, попри обмежений простір новели, В. Стефаник передав особливості покутської традиції колядування, засвідчено низкою органічно вплетених у художню текстуру твору лаконічних згадок про ключові акції різдвяного обрядового дійства. На доказ збереження автентичної атмосфери колядницьких обходів варто навести уривок з опису обряду, який запропонував О. Кольберг на сторінках першого тому своєї праці «Рокусіє. Образ etnograficzny». За свідченнями відомого етнографа, на Покутті існував особливий спосіб обрядової поведінки, коли йшлося про обколядування хати одного із «братів», себто учасника церковної колядницької громади.

Під хатою котрогось із братів церковних, — занотував О. Кольберг, — еднаються... усі громадки в одну велику і колядують під його вікнами так, як і під вікнами інших. Брат цей вже є вдома, попередньо він відлучився і, випередивши громаду, пішов до себе, щоби для товаришів приготувати прийняття. Після закінчення співу брат цей виносить колядникам зерно... цілує хрест і, коли вже мають відходити, запрошує ще вступити до його дому. Коли входять до хати, садить їх товариш за стіл, дає їсти і пити, і після того, як господиня ставить на стіл кашу з молоком (це означає, що вже подано останню страву), починають браття своєму господареві і товаришу співати одну з колядок... коли скінчать і вислухають слово подяки від господаря, який знову цілує хрест і кидає кілька центів до скриньки, співають після невеличкої перерви і для господині, а та, подякувавши їм, робить те ж, що й чоловік. Врешті, пополоскавши горло горілкою (це відбувається в хаті після кожної колядки), колядують найстаршій дитині... а вона, дякуючи, виконує те саме, що перед тим робили батьки. Далі колядують і молодшій дитині... Врешті й іншим дітям [11, 93—94].

Додатково польський етнограф навів тексти колядок, які в покутському колядковому репертуарі мають чітку адресованість: господареві, господині, іншим членам родини. Серед колядок, адресованих синові господаря, є й така, що перегукується із цитованою у Стефаниковій «Давній мелодії»:

Ой гордий, пишний — пане Йване!
Ой дай Боже! (*повторюється після кожного рядка*)
Що гордо собі все починаєш,
Попід Білоград коником граєш.
Ой граєш, граєш, ні о чім не дбаєш.
Ні о чім не дбає — коня стігає.
Що конем зверне — земля сі здригне.
Оберне войско від сходу сонці.
Заграють труби, як грім на небі.
Пусте стрілочки, як дробен дощик.
А вдарить з гармат — у царів город.
Аж сі паркани порозсипали.

Аж сі жидове задивовали.
Стали жидове раду радити,
Чим би, нічим би перепросити.
Виносять йому миску червоних,
А він на тоє не поглядає.
Не поглядає, шапку не здоймає.
Шапку не здойме, не подякує.
Оберне войсько з полудня сонця.
Конем оберне — земля сі здригне.
Заграют в труби, як громи в небі.
Блиснут мечами, як молнія в небі.
Пускає стрілочки, як дробен дощик.
А вдарит з гармат — у царів город,
Аж сі паркани порозсипали,
Аж сі панове задивовали.
Стали панове раду радити.
Чим би, нечим би перепросити.
Виводіт ему коника в сідлі,
Коника в сідлі, шабельку в сріблі,
А він на тоє не поглядає...
Виводіт ему панну молоду,
Панну молоду, от як ягоду.
А він на тоє все споглядає.
Все споглядає, шапку здоймає.
Шапку здоймає, перепрошає.
Перепрошає, панну витає.
А за цим словом будь же нам здоров.
Будь же нам здоров, гречний молодче.
Гречний молодче, Йване хлопче.
Будь же нам здоров. Тай не сам собов.
Не сам собов, з вітцем, маткою.
З вітцем, маткою, з всею челядкою [11, 104—105].

Отже, у короткій новелі «Давня мелодія» В. Стефаник у витонченому спогадовому стилі відтворив незабутню емоцію обрядової ініціації, коли хлопчина вперше, хоч і на короткий час, став головним героєм різдвяного дійства, коли через посередництво архаїчного величального колядкового слова осідлав найкращого коня і славним лицарем «войська обертав» у різні сторони світу. У Стефаниковій партитурі «Давньої мелодії», окрім трепетної ностальгії за величним і сокровеним різдвяним торжеством, відчитуємо й правдиві свідчення про традиційний сценарій колядування на Покутті, що їх підсилено яскравими ілюстраціями з різдвяних пісень.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Воропай О.* Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Київ: Оберіг, 1991. 458 с.
2. *Гаморак Ю.* Василь Стефаник (спроба біографії) // *Стефаник В.* Твори. Львів: Піраміда, 2015. С. 9—37.
3. *Грушевський М.* Історія української літератури: У 6 т., 9 кн. Київ: Либідь, 1993—1996.
4. *Килимник С.* Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: У 5 т. Т. 1 (Зимовий цикл). Львів: Кобзар, 1993. 154 с.

5. Колядки і щедрівки. (Колядки парубкові, дівчині, жартівливі, пародії та ін.). Зібрав Володимир Гнатюк. Етнографічний збірник. Т. XXXVI. Львів: НТШ, 1914. 380 с.
6. *Костащук В.* Володар дум селянських. Ужгород: Карпати, 1968. 189 с.
7. Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я. Головацким: [В 3 ч.]. Ч. 3. Москва: Университетская типогр., 1878. 747 с.
8. *Стефаник В.* Зібрання творів: У 3 т., 4 кн. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2020.
9. *Франко І.* Зібрання творів: У 50 т. Київ: Наукова думка, 1976—1986.
10. *Шухевич В.* Гуцульщина: У 5 ч. Львів: НТШ у Львові, 1899—1908.
11. *Kolberg O.* Pokucie. Obraz etnograficzny. T. 1. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1882. 360 s.

Отримано 16 грудня 2021 р.

REFERENCES

1. Voropai, O. (1991). *Zvychai nashoho narodu. Etnografichniy narys*. Kyiv: Oberih. [in Ukrainian]
2. Namorak, Yu. (2015). *Vasyl Stefanyk (sproba biohrafii)*. In V. Stefanyk, *Tvory* (pp. 9—37). Lviv: Piramida. [in Ukrainian]
3. Hrushevskiy, M. (1993—1996). *Istoriia ukrainskoi literatury* (Vols. 1—6). Kyiv: Lybid. [in Ukrainian]
4. Kylymnyk, S. (1993). *Ukrainskyi rik u narodnykh zvychaiakh v istorychnomu osvittleni* (Vols. 1—5, Vol. 1). Lviv: Kobzar. [in Ukrainian]
5. Hnatiuk, V. (1914). *Koliadky i sbchedrivky. (Koliadky parubkovi, divchyni, zhartivlyvi, parodii ta in.)*. *Etnografichniy zbirnyk* (Vol. XXXVI). Lviv: NTSh [in Ukrainian]
6. Kostashchuk, V. (1968). *Volodar dum selianskykh*. Uzhhorod: Karpaty. [in Ukrainian]
7. Golovatskyi, Ya. (1878). *Narodnye pesni Galitskoi i Ugorskoi Rusi* (Vols. 1—3, Vol. 3). Moscow: Universitetskaia tipogr. [in Russian]
8. Stefanyk, V. (2020). *Zibrannia tvoriv* (Vols. 1—3). Ivano-Frankivsk: Misto NV. [in Ukrainian]
9. Franko, I. (1976—1986). *Zibrannia tvoriv* (Vols. 1—50). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
10. Shukhevych, V. (1899—1908). *Hutsulshchyna* (Vols. 1—5). Lviv: NTSh u Lvovi. [in Ukrainian]
11. Kolberg, O. (1882). *Pokucie. Obraz etnograficzny* (Vol. 1). Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego. [in Polish]

Received 16 December 2021

Sviatoslav Pylypchuk, doctor of philology, professor
Ivan Franko National University of Lviv
1 Universitetska st., Lviv, 79000
e-mail: pylypchuk.sviat@gmail.com
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7445-6233>

THE FOLKLORE SCENARIO OF “THE OLD MELODY” BY VASYL STEFANYK

The paper offers an analysis of Vasyl Stefanyk’s short story “The Old Melody”. This piece, first published in 1927 in the May edition of Kharkiv magazine “The Red Way” under the title “Brothers. The Old Melody”, is a highly artistic literary representation of the Christmas traditions in Pokuttia region. The author not only outlined the concept of the ritual behavior of the caroling community members but also enriched the piece with skillfully engraved passages from some glorifying carols addressed to an unmarried man. The history of this short story is worth special attention. The first attempt of reproducing a bright childhood memory in the form of an accomplished literary piece was undertaken by Stefanyk back in 1902. At that time, however, he limited himself to mere shaping of the plan. The final part of the incomplete essay “To My Mates” may be regarded as a kind of experimental ver-

sion featuring the major Christmas motif, which was subsequently offered to the readers in the form of an accomplished short story. The folklore and ethnographic background of “The Old Melody” served as a context that allowed to trace out Stefanyk’s journey towards the perception of the Christmas spirit and scholarly consideration of the caroling repertoire (being a gymnasium student, he prepared an essay on carols). Very vivid passages from Christmas carols motivate to make an attempt to establish the exact folklore content that inspired the writer and name those samples of the lavish Ukrainian caroling tradition that were steadily present in the memory of the literary master. The short story reflects a kind of initiation ritual where a novice boy first communes with the archaic carol melody and enters the temple of the national millennial spiritual tradition.

Keywords: memory, short story, Christmas, carol, carolers, folklore passage, folklorism.

Яременко В. Наукова і епістолярна спадщина Бориса Грінченка. Монографія.

Київ: ТОВ «Юрка Любченка», 2021. 384 с.

Понад 60 років працює як грінченкознавець Василь Яременко. У рік його високого ювілею (народився 1931 р.) праця вченого увінчалася виходом монографії, у якій окреслено вектори всієї відомої на цей час наукової і епістолярної спадщини Бориса Грінченка (за редакцією, з передмовами і примітками В. Яременка в Київському університеті імені Бориса Грінченка протягом 2015—2021 рр. видано 17 збірань творів цього письменника). Монографія містить різноплановий матеріал: біографічний, літературознавчий, мовознавчий, етнографічний, публіцистичний, просвітницький, фольклорний, епістолярний. Презентована монографія — результат великої пошукової роботи; ця праця систематизує накопичені знання та узагальнює ідеї, висловлені раніше, і є водночас формою наукової творчості: в основний її «сюжет» вклинюються численні відступи, ремарки, коментарі, штрихи, що розширюють науковий контекст і засвідчують прагнення дослідника актуалізувати спадщину свого «патрона».

Відштовхуючись від ідей Б. Грінченка, В. Яременко оглядає радянське і нинішнє літературознавство, актуалізуючи думки цього письменника й громадського діяча. Важливо, що в праці постійно акцентується пошук дослідницького інструментарію, що дає змогу по-новому працювати з широким біографічним, науковим та епістолярним контекстом. Запропоновані в монографії підходи дають можливість розширити коло залучених джерел, урізноманітнити методи, оцінити зроблене і означити перспективи подальшого освоєння Грінченкової спадщини.

Галина АЛЕКСАНДРОВА

Наші
презентації